

УДК 338.432

Ужва А.М. к.е.н., доцент

Миколаївський національний університет імені В.О. Сухомлинського

КОНЦЕПТУАЛЬНІ АСПЕКТИ СТРАТЕГІЇ СТАЛОГО РОЗВИТКУ АГРОПРОМИСЛОВОГО КОМПЛЕКСУ

У статті розглянуто теоретичні аспекти сталого розвитку агропромислового комплексу як важливої ланки національної економіки в сучасних умовах, конкретизовано проблеми досягнення та визначено стратегічні цілі забезпечення сталого розвитку агропромислового комплексу.

Ключові слова: агропромисловий комплекс, сталий розвиток, концепція, стратегія.

Uzhva A.

CONCEPTUAL ASPECTS OF STRATEGY STEADY DEVELOPMENT OF AGROINDUSTRIAL COMPLEX

In the article the theoretical aspects of steady development of agroindustrial complex are considered as an important link of national economy in modern terms, the problems of achievement and certainly strategic whole providing of steady development of agroindustrial complex are specified.

Keywords: agroindustrial complex, steady development, conception, strategy.

Ужва А.Н.

КОНЦЕПТУАЛЬНЫЕ АСПЕКТЫ СТРАТЕГИИ УСТОЙЧИВОГО РАЗВИТИЯ АГРОПРОМЫШЛЕННОГО КОМПЛЕКСА

В статье рассмотрены теоретические аспекты устойчивого развития агропромышленного комплекса как важного звена национальной экономики в современных условиях, конкретизированы проблемы достижения и определенно стратегические цели обеспечения устойчивого развития агропромышленного комплекса.

Ключевые слова: агропромышленный комплекс, устойчивое развитие, концепция, стратегия.

Постановка проблеми у загальному вигляді і її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. Агропромисловий комплекс України – це функціональна ланка всього національного господарського комплексу, яка має значні ресурси для підвищення ефективності соціально-економічного розвитку країни, формування її потужного експортного потенціалу та забезпечення продовольчої безпеки. За час ринкових перетворень в цьому секторі створено ринкові організаційно-правові структури на основі приватної власності на землю та майно; підвищено інвестиційну привабливість та ділову активність; активізовано процеси інтегрування до світової агропродовольчої системи. Водночас, позитивний розвиток агропромислового виробництва гальмується через низку серйозних проблем, які залишились у спадок від минулого, та тих, що пов'язані з недостатньою послідовністю в здійсненні реформ і певними прорахунками у виборі шляхів, засобів, методів й темпів перетворень в АПК та його окремих складових. Серед них: деформації цінних пропорцій; нестабільність виробничо-господарських зв'язків; зниження ефективності сільськогосподарського виробництва, слабка фінансова дієздатність значної частки аграрних підприємств; фізичне і моральне старіння основних виробничих фондів; погіршення соціальних умов життя сільського населення; слабка організація праці і дефіцит кваліфікованих кадрів; нераціональне використання земельних ресурсів сільськогосподарського призначення; погіршення родючості ґрунтів та інші. Геополітична спрямованість сучасного цивілізаційного процесу визначається його глобалізацією, прогресуючим зростанням значущості гуманітарної сфери, високих інформаційних технологій, постіндустріальних принципів суспільного розвитку, підвищенням ролі

інтелектуального капіталу та менеджменту, соціальних і гуманітарних чинників економічного прогресу, утвердженням пріоритетності базових засад сталого розвитку, який сприяє не тільки економічному зростанню, а й справедливому розподілу його результатів, розширенню можливостей людей, їхньому збагаченню. Забезпечення сталого розвитку агропромислового комплексу вимагає реалізації стратегії соціально-економічних перетворень, спрямованих на зміну соціальних і економічних пріоритетів розвитку та механізмів їх реалізації. Тому, проблема стабілізації агропромислового комплексу країни є актуальною, а її вирішення безпосередньо пов'язане з забезпеченням розвитку на засадах сталості.

Аналіз останніх досліджень, у яких започатковано вирішення проблеми. Питання сталого розвитку агропромислового комплексу в контексті трансформаційних процесів в аграрному секторі економіки України досліджувались вітчизняними вченими. Важливий внесок щодо їх вирішення, а також дослідження специфіки розвитку на сучасному етапі зробили Б.В. Буркинський, Ю.Д. Білик, П.І. Гайдучий, А.С. Даниленко, С.І. Дем'яненко, М.І. Долішній, С.Л. Дусановський, А.М. Мірошніченко, Л.Я. Новаковський, Н.В. Павліха, П.Т. Саблук, В.Н. Степанов, М. М. Федоров, С.К. Харічков, М.А. Хвесик, В.В. Юрчишин та інші вчені.

Б.В. Буркинський, В.Н. Степанов, С.К. Харічков зазначають, що реалізація концепції сталого розвитку базується на реальних соціально-економічних, географічних, екологічних та геополітичних передумовах кожної держави [1]. М.І. Долішній зазначає, що стратегія сталого розвитку повинна враховувати інтереси теперішніх та майбутніх поколінь, природні можливості кожної країни для вирішення демографічних і технологічних проблем, а також можливості міжнародного співробітництва в цьому напрямі [4]. На думку Н.В. Павліхи, реалізацією концепції сталого розвитку слід розглядати через призму сталого просторового розвитку як динамічного процесу забезпечення ефективної ієрархічної взаємодії та зміни концентрацій функцій соціальних, економічних, екологічних, інноваційних, інформаційних елементів підсистем простору життєдіяльності людей для повного та доступного для всіх верств нинішнього та майбутнього поколінь людей задоволення їхніх різноманітних потреб [7].

Проведені наукові дослідження стали підґрунтям для здійснення аграрних трансформацій та формування системи сталого розвитку сільського господарства. Незважаючи на широкий спектр досліджень даного спрямування, їх опрацювання виявило певні протиріччя в тлумаченні базових понять, методологічних підходах до аналізу соціально-економічних та екологічних аспектів розвитку агропромислового виробництва. У зв'язку з цим, виникає потреба в конкретизації комплексного дослідження сутності стратегії розвитку агропромислового комплексу на засадах сталості.

Цілі статті: узагальнення окремих теоретично-методологічних положень, конкретизація основних термінів концепції сталого розвитку АПК в сучасних умовах.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Забезпечення сталого розвитку АПК є одним із основних стратегічних пріоритетів відповідно до Закону України «Про основні заходи державної аграрної політики на період до 2015 року» від 18.10.2005 р. № 2982 та Стратегії економічного та соціального розвитку України на 2004-2015 рр. Сталий економічний розвиток – стабільний, узгоджений і довготривалий розвиток економічної системи, соціальної і економічної сфер на основі довго підтримуваного використання ресурсів для забезпечення потреб нинішнього покоління з водночас не позбавленням майбутніх поколінь можливості задовольняти власні життєво необхідні потреби. За останнє десятиліття ідея сталого розвитку одержала багатоаспектне теоретичне тлумачення. Можна виділити такі позиції наукових інтересів, що позначилися під час обговорення концепції сталого розвитку. До них належать:

- міждисциплінарний підхід до створення теоретичних засад сталого розвитку, що поєднує методичну базу природничих наук, ідеї соціальної філософії та математичний апарат;

- застосування принципу системності в аналізі і синтезі складових сталого розвитку, що припускає виділення специфічних і загальних критеріїв, які відбивають сутність поняття і механізмів економіко-екологічної і соціально-політичної стабільності;

- трансформація загальнотеоретичних положень сталого розвитку щодо конкретних сфер економічної діяльності;

- шляхи, методи і засоби формування екологічної культури і свідомості, розвиток комунікативних процесів у контексті керування суспільною свідомістю.

Ступінь розробленості перерахованих напрямків наукового пошуку різна. Синонімами сталого розвитку, у загальному розумінні цього терміна, є поняття безперервного, тривалого, підтримуючого, прийняттого або припустимого, тобто безкризового і несуперечливого розвитку. Перехід АПК до сталого розвитку буде означати такий якісний стан складної активно функціонуючої системи, при якому вплив можливих негативних процесів на продовольчо-екологічну безпеку країни і стан агроекологічних систем буде зведено до мінімуму або усунуто без наслідків для них.

Так, З. В. Герасимчук «сталий розвиток» трактує як процес соціально-економічного розвитку за умови забезпечення екологічної рівноваги соціо-еколого-економічної системи певної суспільної трансформації [2]. Б. Данилишин, Л. Шостак стверджують, що сталий розвиток – це такі відносини в суспільному виробництві, завдяки яким досягаються оптимальні пропорції нормалізації якісного стану середовища, економічного зростання і зростання духовних і матеріальних потреб людей [3].

О. І. Котикова «сталий розвиток» визначає як модель функціонування системи із обмеженими параметрами, що забезпечує збалансовану динамічну рівновагу між компонентами інтегрованої екосистеми протягом визначеного проміжку часу [5].

В. Кретінін «сталим розвитком» називає сукупність соціально-економічних, політичних та інших взаємопов'язаних процесів, що дозволяють послідовно збільшувати потенціал регіону для задоволення зростаючих потреб громадян, які проживають на його території [6].

Т. Шовгенов стверджує, що сталий розвиток – це здатність ефективно використовувати, автономно видозмінювати ресурси свого розвитку, безпосередньо нарощувати показники своєї позитивної зміни, не збільшуючи або мінімізуючи витрати базових, не відновлюваних ресурсів [8]. О.О. Шубравська сталий розвиток визначає як узгоджений розвиток економічних і соціальних процесів, а також навколишнього природного середовища [9]. Матеріали дослідження вказують про те, що єдиного визначення терміну «сталий розвиток» немає, проте можна згрупувати понятійний апарат, що, на думку науковців, розглядає розвиток як такий, що забезпечує продуктивність екосистеми, соціальної та економічної системи.

Таким чином, сталий розвиток, на нашу думку це така цілеспрямована організація суспільства, яка при суспільно природній взаємодії забезпечує досягнення більш високого життєвого рівня сучасним та наступним поколінням.

Формування умов сталого розвитку варто розглядати як стратегію розвитку цивілізації на досить тривалий, а можливо і на необмежений історичний період. Ця теза базується на таких теоретичних засновках. Нова парадигма розвитку суспільства – це вихідна концептуальна схема, модель проблеми і методів її вирішення, наукова теорія, втілена в системі понять, що виражають істотні риси дійсності. Вона може зазнавати певних змін, спричинених об'єктивним розвитком законів природи. Отже, завдання, пріоритети і складові сталого розвитку будуть згодом уточнюватися і змінювати підходи до вирішення назрілих економіко-екологічних проблем. З цього погляду весь

наступний історичний період розвитку суспільства може бути названий періодом сталого розвитку. І нарешті, «розвиток» припускає незворотну, спрямовану і закономірну зміну матерії і свідомості, внаслідок якої настає новий якісний стан об'єкта, його складу і структури.

Розглядаючи поняття сталого розвитку, не потрібно ототожнювати його в повному обсязі зі сталим економічним ростом. Позитивна або негативна динаміка економічного росту прямо не пов'язана з погіршенням якості навколишнього середовища. Йдеться про такі якісні зміни, що дають змогу будь-якій господарській системі реалізувати свій потенціал, оптимізуючи використувані ресурси, забезпечуючи стабільність доходів та безконфліктно функціонувати в рамках природного середовища, підпорядковуючись його законам і підтримуючи його якість. Таким чином, екологічна складова сталого розвитку, обмежуючи прогрес економіки, реалізується тільки завдяки її розвитку. Екологічні імперативи сталого розвитку становлять обов'язкові, об'єктивно зумовлені принципи екологічного поведіння, напрямки, форми і методи господарювання, механізми, інструменти і засоби їх реалізації, що мають обов'язковий характер і використовуються в межах створеного правового поля, що відбиває суспільні інтереси.

Сучасний етап розвитку економіки є підготовчим і завершиться створенням і суспільним визнанням концепції сталого розвитку, як способу розуміння даного явища, керівної ідеї для його висвітлення, створенням умов і передумов макроекономічної стабілізації та формування механізмів вбудовування екологічної складової в стратегію розвитку аграрного сектора економіки і соціально-економічного розвитку сільської місцевості. Сутність категорії сталого розвитку має багатоцільовий характер і припускає, як пріоритетний напрямок, перехід до біосферної моделі розвитку природокористування, тобто до безпечного у всіх аспектах прояву розвитку техносфери і стабільного стану природного середовища, їх гармонійного співіснування в рамках установлених припустимих обмежень. Це означає перехід до нової епохи розвитку цивілізації, мета і цінності якої зорієнтовані на стабільність усіх сфер життя суспільства, збереження для майбутніх поколінь фундаментального права на життєздатне і життєзабезпечуюче навколишнє середовище.

Складність вирішення проблеми досягнення сталого розвитку АПК зумовлена:

- високою складністю системи, наявністю великої кількості різних, взаємозалежних між собою елементів, що виконують різноманітні функції;
- багатокритеріальністю самого поняття «сталий розвиток»;
- посиленням взаємозв'язку елементів системи в міру її розвитку, що виявляється у зміні поведіння системи при варіації параметрів зовнішнього середовища, а також у неможливості оцінити всю систему за сукупністю властивостей її окремих елементів і навпаки;
- специфікою аграрних відносин, що виявляють себе в неможливості контролювати чинники, які формують результативність функціонування системи;
- наявністю нелінійних зв'язків між елементами системи, що призводить до появи невизначеності між ними або «переломним моментам росту» [5].

Стратегічною метою політики сталого розвитку АПК є досягнення продовольчо-екологічної безпеки і незалежності держави, якісна зміна структури харчування і надійне постачання населенню продовольства, а промисловості – сировини без втрати компонентів природного середовища, що використовуються у процесі суспільного виробництва для задоволення потреб у сільськогосподарській продукції. Супутніми цілями є:

- підтримка якості природно-ресурсного потенціалу як основи ефективного аграрного виробництва;
- стабільність продовольчого забезпечення населення;
- фізична й економічна доступність продовольства;

- гарантоване забезпечення якісного і безпечного харчування населення з метою збереження генофонду, підтримки здоров'я нації і збільшення тривалості життя;
- екологізація сільськогосподарського виробництва на базі використання інноваційного потенціалу аграрного сектора;
- створення виробництва екологічно чистої сільськогосподарської продукції, забезпечення конкурентоспроможності продукції сільського господарства на внутрішньому і зовнішньому ринках [4].

Перехід до сталого розвитку АПК припускає розроблення принципів ведення господарської діяльності з урахуванням екологічних обмежень. Ми визначаємо принципи екологізації аграрного виробництва в теоретичному розумінні як:

- первинний початок формування екологоорієнтованого світогляду;
- базові вихідні положення організації виробничого процесу відповідно до законів функціонування і розвитку природи і суспільства;
- внутрішні переконання всіх суб'єктів економічних відносин, що визначають норми і правила їх виробничої і господарської діяльності;
- основні особливості побудови ієрархії управлінських і регулятивних впливів на процес екологоорієнтованого функціонування аграрного сектора економіки.

Принципи, у загальному розумінні, мають визначати загальні методологічні засади досягнення поставлених цілей через пізнання закономірностей адаптації соціально-економічних систем до умов функціонування природи. Визначення ступеня сталості продовольчо-екологічної безпеки держави має базуватися на системі внутрішньогалузевих і зовнішньоекономічних кількісних оцінок функціонування агропромислового комплексу шляхом порівняння їх із установленими граничними значеннями.

До внутрішніх індикаторів можна зарахувати: показники прогресуючого забруднення і деградації компонентів навколишнього природного середовища, зниження фізичних обсягів виробництва сировини і продовольства, зміну структури і повноцінності харчування населення в розрізі статеві-вікових груп і специфічних потреб його окремих категорій; платоспроможний попит населення і доступність продовольства; зниження якості і безпеки продуктів харчування; зниження забезпеченості сільськогосподарських товаровиробників матеріально-технічними ресурсами; кількість низькорентабельних і збиткових підприємств.

До зовнішніх індикаторів варто зарахувати: зниження конкурентоспроможності продукції національних товаровиробників; спад (відсутність росту) обсягів експортних поставок сировини та продуктів харчування, зростання імпорту і витискання вітчизняних товаровиробників іноземними з внутрішнього ринку продовольства, збільшення обсягів продажу фальсифікованої та екологічно небезпечної харчової продукції, зростання безконтрольного застосування в харчовій промисловості і продажу населенню генетично модифікованих продуктів. Негативна динаміка зазначених показників свідчить про необхідність прийняття екстрених і стратегічних заходів попереджувального характеру.

Для досягнення сталого економічного розвитку необхідною умовою є забезпечення довготривалого сталого економічного зростання. Тривалість періоду економічного зростання, достатня для підтвердження тенденції його стійких темпів, має становити не менше як два десятиліття, тому при розробці напрямів забезпечення сталого економічного зростання АПК необхідно враховувати проблему циклічності розвитку економічних явищ.

Висновки. Сталий розвиток – одна з основних парадигм сучасного розвитку суспільства. У процесі входження економік більшості країн у глобальну економічну кризу постає нагальна потреба для державних органів України в науково-методологічному інструментарії вирішення проблем щодо проведення упереджених заходів, стабілізаційних дій, соціально-економічних реформ і перебудови національної

економіки на засадах концепції сталого розвитку. Отже, традиційна теоретико-методична модель економічного розвитку визначає провідним орієнтиром ефективності господарювання досягнення високих темпів економічного зростання, яке в свою чергу являється необхідною умовою для досягнення сталого розвитку. Сталий розвиток АПК вимагає науково обґрунтованої та ефективної стратегії розвитку.

Список використаних джерел:

1. Буркинський Б. В. Эколого-экономические основы регулирования природопользования и развития / Б. В. Буркинський, В. М. Степанов, С. К. Харичков // ИПРЭИ НАН Украины. – Одесса: Феникс, 2005. - 575 с.
2. Герасимчук З. В. Регіональна політика сталого розвитку: методологія, формування, механізм реалізації / З. В. Герасимчук. – Луцьк: Надстир'я, 2002. – 528 с.
3. Данилишин Б. М. Устойчивое развитие в системе природно-ресурсных ограничений / Б. М. Данилишин, Л. Б. Шостак. – К.: СОПС Украины НАНУ. – 1999. – 367 с.
4. Долішній М. І. Роль стратегій соціально-економічного розвитку областей у реалізації сталого розвитку України / М.І. Долішній // Соціально-економічні дослідження в перехідний період. Регіональна політика сталого розвитку: принципи формування, механізми реалізації (збірник наукових праць). – Випуск 5 (XXXVI) / НАН України; Інститут регіональних досліджень. – Львів, 2002. - С. 3-11.
5. Котикова О. І. Зміст поняття сталого розвитку / О. І. Котикова // Науковий вісник Волинського державного університету ім. Лесі Українки. – 2007. – № 12. - С. 173.
6. Кретинин В. На пути к устойчивому развитию хозяйственной системы региона / В. Кретинин // Международный журнал. Проблемы теории и практики управления. – 2005. – № 4. – С. 65-69.
7. Павліха Н.В. Багатогалузевий характер проблем сталого просторового розвитку регіонів: огляд наукових підходів / Н.В. Павліха // Проблеми раціонального використання соціально-економічного та природно-ресурсного потенціалу регіону: фінансова політика та інвестиції. Випуск XI: Збірник наукових праць. № 1. Серія «Інтеграція та інноваційна трансформація». – Рівне: НУВГП, 2005. – С. 106-122.
8. Шовгенов Т. М. Основные аспекты устойчивости региональных социально-экономических систем / Т. М. Шовгенов // Региональная экономика и управление: электр. научн. журн. – [Электронный ресурс] - Режим доступа: [Http://region.mcnip.ru](http://region.mcnip.ru)
9. Шубравська О. Сталий економічний розвиток: поняття і напрям досліджень / О. Шубравська // Економіка України. – 2005. – № 1. – С. 36.

Рецензент д.е.н., професор Богатирьов К.О.